

MIRKO RUPEL

1901–1963

Eden med najbolj plodnimi in sredi prejšnjega stoletja najbolj uveljavljenimi raziskovalci slovenske reformacije se je rodil 28. avgusta 1901 v Trstu v narodno zavedni uradniški družini, v kateri je za njim zrasel še mlajši brat Karlo, violinist in glasbeni pedagog. Ob koncu prve svetovne vojne in razpadu Avstro-Ogrske se je družina preselila v Ljubljano. Tukaj je Mirko Rupel leta 1919 maturiral in se vpisal v prvi generaciji študentov na takrat ustanovljeno ljubljansko univerzo. Študiral je slavistiko in romanistiko in leta 1923 dosegel doktorat. Prvo zaposlitev je dobil na trgovski akademiji; tam je ostal tri leta in medtem s francosko štipendijo osem mesecev študiral v Parizu. Od leta 1926 je poučeval na ljubljanski klasični gimnaziji. Po vojni, leta 1946, je postal ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice. Ob tem je do leta 1950 predaval odrski jezik na Akademiji za igralsko umetnost, leta 1949 pa je za Francetom Kidričem prevzel še predavanja o starejši slovenski književnosti na filozofski fakulteti ljubljanske univerze. Umrl je v Mariboru 20. oktobra 1963.

Mirko Rupel je bil dejaven na vrsti področij, zlasti kot literarni zgodovinar, jezikoslovec, šolnik in bibliotekar. Ukvarjal se je s pravočrežjem, pravopisom in opisno slovnico; sodeloval je pri vrsti učbenikov in priročnikov, med drugim pri *Slovenski slovnici* (z Antonom Bajcem in drugimi soavtorji, 1940 in več poznejših izdaj), pri srednješolskih čitankah in pri *Slovenskem pravopisu* (1950, 1962). Od leta 1946 je vodil oddajo *Jezikovni pogovori* na Radiu Ljubljana in z njo dobrih petnajst let gojil kulturo javnega izražanja v slovenščini. Uredil je Jurčičeva zbrana dela in posamezne knjige Prešerna, Valjavca, Gregorčiča in Župančiča. Za gledališče je priredil v primorskem narečju

Goldonijevo komedijo *Primorske zdrahe* in Držičevega *Dunda Maroja*, ki je pri njem postal *Boter Andraž*. Na čelu osrednje nacionalne knjižnice je deloval organizacijsko in obravnaval nekatera bibliotekarska strokovna vprašanja tudi v tisku. Njegovo glavno delovno področje pa je bila zgodovina starejših dob slovenske književnosti, predvsem reformacije ter protireformacije in baroka. Posvečal se ji je od študijskih let pa vse do svojih zadnjih dni; obravnaval jo je kot raziskovalec, srednješolski in univerzitetni učitelj, urednik knjižnih izdaj, prevajalec in popularizator.

Rupel se je znanstveno-strokovno formiral v zgodnjih dvajsetih letih 20. stoletja, ko je slovenska literarna zgodovina (in hkrati z njo tudi jezikoslovje) dosegla enega svojih nedvomnih razvojnih vrhov. V času od preloma stoletja se je postopoma izdvojila iz širšega sklopa slavistike in se usmerila v slovenistiko, ob takšni temeljni opredelitvi raziskovalnega področja ali predmeta se je metodološko usmerila po zgledu modificiranega pozitivizma oziroma empiričnega historizma, obenem si je razčistila poglede na načelna izhodišča in idejne cilje. Po razpadu Avstro-Ogrske in nastanku nove države so se z ustanovitvijo ljubljanske univerze, novih založb in strokovnih glasil okrepila njena institucionalna oporišča. Ob silovitem razmahu pedagoške, raziskovalne, organizacijske in publicistične dejavnosti je dosegala tudi izjemno socialno odmevnost ter prepričljivo opravljala naloge ene osrednjih nacionalnih ved.

Med tista območja slovenske preteklosti, ki jim je ta čas veljalo največ pozornosti, je sodila doba reformacije. Raziskovanje slovenske protestantske književnosti se je sicer začelo že dosti prej, v sklopu nastajanja slavistike ob koncu 18. in v zgodnjem 19. stoletju; marsikaj so mu prispevali tudi nemški in avstrijski zgodovinarji reformacije kot verskega, kulturnega, družbenega in političnega gibanja. Na Slovenskem pa je prvič prišlo v žarišče širše javne pozornosti šele na začetku 20. stoletja, predvsem ob štiristoti obletnici Trubarjevega rojstva leta 1908. Toda takrat se je ob soočenju različnih načelnih pogledov in vrednostnih sodb pokazalo, kako pomanjkljivo je znan ta pojav in kako hude vrzeli zijajo celo v prikazih njegovih površinskih plasti, kot denimo v bibliografskem popisu knjižne produkcije, v kronološkem poteku zgodovinskega dogajanja in v življenjepisih

njegovih nosilcev. To je spodbudilo tedanje mlajše literarne zgodovinarje in jezikoslovce, da so se lotili sistematičnega dolgoročnega raziskovanja na tem polju. Med njimi je prevzel vodilno vlogo France Kidrič, ki mu je bila problematika reformacije eno glavnih težišč v nadaljnjih dveh desetletjih, vse do sintetičnega prikaza v njegovi *Zgodovini slovenskega slovstva* (1. zv., 1929); z jezikoslovne strani pa se je z njo največ ukvarjal Fran Ramovš. Spričo tega ni presenetljivo, da je bila v prvih letih delovanja ljubljanske univerze reformacija med osrednjimi temami predavanj in študijskega dela, kakor tudi sočasne znanstvene publicistike.

Študentje so večinoma sprejemali od prejšnje generacije izoblikovan kompleksen pogled na reformacijo. Mirko Rupel pa je bil nedvomno tisti med njimi, ki mu je reformacija (obenem s protireformacijo in barokom) postala in ostala glavno interesno področje. Poleg pojmovne in vrednostne opredelitve je povzel po učiteljih tudi delovni program, glavne smernice za nadaljnje podrobnejše raziskovanje.

Vrsta njegovih objav se začena z dvema razpravama, nastalima na temelju doktorske disertacije o eni najpomembnejših Trubarjevih versko dogmatičnih knjig *Articuli oli dejli te prave, stare vere krščanske* (1562; prim. bibliografske podatke na koncu članka). V prvi razpravi avtor bibliografsko opiše obravnavano delo, obnavlja historiat njegovega nastanka, prikaže njegovo notranjo genezo in ga s pretresom razmerja do virov označi kot samostojno združitev treh nemških predlog, naposled opravi še jezikovno analizo. V drugi razpravi pa osvetljuje genetično in vsebinsko razmerje med tem spisom in njegovima sočasnim hrvaškima priredbama, glagolsko in cirilsko.

Uspešno zastavljenega raziskovanja, s katerim je vstopil tudi že v mednarodno znanstveno publicistiko, Rupel ni mogel nadaljevati na enaki ravni, ker mu služba v srednji šoli tega ni omogočala. Pač pa je nemara prav ob šolskem pouku še toliko hitreje uvidel, kako potrebno je približati težko dosegljiva, od današnje rabe jezikovno in pravopisno oddaljena protestantska književna dela širšemu občinstvu. Tako je leta 1934 izdal reprezentativno antologijo *Slovenski protestantski pisci*. Njegov izbor zajema veliko večino protestantskega knjižnega korpusa, tudi spise manj pomembnih avtorjev. Upošteva kulturno in

zgodovinsko važnejše odlomke, zato posega tudi po nemških sestavnih delih knjig (uvodi, posvetila, predgovori) in celo po Trubarjevih pismih. Tujejezična besedila so prevedena, slovenska so prenesena v posodobljen in poenostavljen črkopis, toda brez poseganja v jezikovni in slogovni ustroj. V uvodu je kratko očrtana zgodovina slovenske reformacije in nakazan njen pomen, predstavljeni so pisci in dela, v opombah so strnjeni bio-bibliografski podatki in stvarni komentarji k težjim mestom v izbranih besedilih. Obenem je avtor pripravil še skrajšano izdajo za šolsko rabo. Antologija je dosegla svoj temeljni popularizacijski namen: protestantsko književnost in njene pisce je res približala širšemu bralnemu občinstvu, hkrati pa se je uveljavila tudi kot referenčno strokovno delo, saj je nadomestila popolno pomanjkanje vsakršnih novejših, ne samo kritičnih in študijskih izdaj protestantike. Kako uspešno je zadovoljila različne potrebe, priča dejstvo, da je čez dobra tri desetletja (1966) izšla v novi, razširjeni izdaji.

Ko je Rupel po vojni prevzel vodstvo osrednje nacionalne knjižnice in zatem še predavanja na univerzi, so se mu odprle povsem nove potrebe in možnosti za literarnozgodovinsko raziskovanje. Sistematično je pretresal bibliografije in kataloge, dopolnjeval popise, pregledoval možna nahajališča, odkrival neznane protestantske tiske in z reformacijo povezane dokumente ter nove, še neevidentirane primerke že znanih. Pri tem je dosegel največ uspeha v letih 1952-53, ko je kot štipendist Unesca nekaj mesecev preučeval bibliotekarstvo v Franciji, Švici in Belgiji. Plod iskanja v tujih in domačih arhivih in knjižnicah je bila vrsta novih dokumentov, med njimi 14 Trubarjevih pisem, in 8 dotlej neznanih tiskov; prek enega od njih je pripeljal v razvid dotlej neznanega avtorja, Matijo Trosta; vrh tega je našel še prek 60 novih izvodov že znanih tiskov. Rupel je najprej poskrbel, da je NUK v Ljubljani dobila fotografske posnetke vseh novih najdb. O njih je sproti poročal, o tiskih najboljše v knjigi *Nove najdbe naših protestantik 16. stoletja* (1954); arhivske dokumente in pisma je deloma objavljial in komentiral, deloma z njihovo pomočjo v razpravah osvetljeval posamezna literarno- in kulturnozgodovinska vprašanja.

Na začetku petdesetih let je kot priznan strokovnjak sodeloval pri obeleževanju štiristoletnice prve slovenske knjige. Njegov najpo-

membnejši prispevek je bil, da je uredil *Drugi Trubarjev zbornik* (1952; prvi je izšel ob 400-letnici Trubarjevega rojstva 1908) z razpravami, ki posegajo na področja več humanističnih in družbenih ved. Sam je v zborniku prispeval podroben opis Trubarjeve udeležbe v prizadevanjih za zbližanje različnih protestantskih cerkva in struj ob t. i. *Formuli concordiae* (*Formula soglasja*), besedilu z opredelitvami soglasno priznanih skupnih točk verskega nauka.

Ob dotedanjem raziskovanju reformacije se je Ruplu izčistil pogled na nujne nadaljnje naloge. Spričo velikega števila na novo odkritih tekstov in tiskov je mednje uvrstil izčrpno bibliografijo protestantike in novo izdajo Trubarjevih pisem; omenil je podrobno obdelavo besedil in melodij protestantske pesmi, raziskave o virih književnih del, o teoloških vprašanjih njihovih vsebin, o njihovem jeziku. Sam pa se je posvetil dvema glavnima ciljema: sintetičnemu orisu reformacijske dobe in biografiji njene osrednje osebnosti. Prvemu je zadostil s prispevkom v *Zgodovini slovenskega slovstva*, kolektivnem delu v izdaji Slovenske matice (1. knjiga, 1956). Poglavje se začena z očrtom vznika in poteka reformacije v Evropi ter sočasnih kulturno- in umetnostnozgodovinskih procesov – humanizma in renesanse; sledi opis reformacijskega gibanja na Slovenskem; najobsežnejši del zavzemajo obravnave posameznih avtorjev in njihovih opusov; naposled je orisan kulturnozgodovinski pomen reformacije za Slovence.

Če je to poglavje o reformaciji del širšega, skupinskega literarno-zgodovinskega podjetja, v katerega se je Rupel vključil kot soavtor, je biografija oz. monografija o Primožu Trubarju brez dvoma tisto delo, ki je bilo Ruplu najbližje in mu je bil najbolj intimno zavezan, saj se je zanj pripravljal že od začetka svoje znanstveno-strokovne poti. Zlasti v objavah iz petdesetih let je obdelal vrsto posameznih, do tedaj le v obrisih znanih in še ne zadovoljivo rešenih vprašanj. Raziskal je nekatere postaje Trubarjeve življenjske poti, med drugim nekajletno bivanje in delovanje v Kemptenu v času prvega izgnanstva v Nemčijo ter iskanje trajnega zavetja po drugem izgnanstvu; opisal je njegovo razmerje do ljubljanskega škofa Kacijanarja; očrtal je njegove stike s švicarskim reformatorjem Bullingerjem in prek njih osvetlil problem Trubarjevega odnosa do cvinglijske smeri reformacije; podrobno

je rekonstruiral pobude in spremljajoče okoliščine tiska slovenskih knjig. (Bolj za širši oris dobe kot za samega Trubarja je pomemben članek o neuspelem poskusu, da bi po Kreljevi smrti prišel na čelo slovenske protestantske cerkve privrženec flacijanske smeri reformacije Melissander.) Vse te sestavine je Rupel potem vgradil v celovit oris Trubarjevega življenja in delovanja.

Biografija je najprej izšla v srbskem prevodu (1960), nato v slovenščini (1962). Avtor je pripravljal tudi nemško verzijo, njenega izida (1965) ni več doživel. Vendar je omembe vredno, da je vanjo lahko vključil vsaj eno pomembno novejšo, šele po izidu slovenske izdaje potrjeno ugotovitev, namreč da je bil Trubar med bivanjem na Dunaju res vpisan na univerzo in ne na »meščansko« šolo, kar znatno spreminja pogled na raven njegove izobrazbe. Po Ruplovi smrti pa je bila objavljena še ena njegova razprava s tega območja, o Trubarjevi skrbi za slovenske študente v nemških deželah (1965).

Poleg omenjenih glavnih del je Rupel prispeval še marsikaj drugega k poznavanju reformacije. Sodeloval je pri večini sodobnih prizadevanj za njeno popularizacijo: pisal je spremne besede za faksimilirane izdaje protestantike, ki so začele izhajati v drugi polovici petdesetih let; poskrbel je med drugim za novo izdajo Kidričevega zgodnjega (1908), težko dostopnega esejističnega spisa o Trubarju (1951). Toda tudi drugo glavno področje Ruplovega znanstvenega delovanja je bilo povezano s temi prizadevanji.

Podobno vodilno vlogo kot pri reformaciji je namreč imel pri raziskovanju protireformacije in baroka. Tudi tukaj je načrtno iskal in objavljajl dotlej neznano gradivo, izdajal antologijske izbore pomembnih besedil (Valvasor, Svetokriški), analiziral posamezne probleme in jih strnil v sintetičen literarnozgodovinski opis dobe. Pri vsem tem pa je sistematično zasledoval, kakšen odnos je ta doba zavzemala do protestantske književnosti in kako je sprejemala in ohranjela njene dosežke.

Iz nekajdesetletne razdalje je razvidno, da je Rupel s svojimi glavnimi objavami, pa tudi nasploh z vsem svojim delovanjem zapolnil občutno vrzel v naši literarni zgodovini. Nekaj desetletij po magistralnem opusu Franceta Kidriča je poleg vrste posameznih ugotovitev prispeval nov sintetičen oris reformacijske dobe in gibanja

ter monografijo o njuni osrednji osebnosti. S tem sicer res ni storil ničesar prevratnega ali odpiral radikalno novih problemskih perspektiv, za kar si je denimo prizadeval njegov generacijski vrstnik Anton Slodnjak ob problemu razmerja med humanizmom in reformacijo. Prejšnja generacija raziskovalcev je uveljavila pogled na reformacijo kot versko in kulturno gibanje, ki je imelo bistven pomen in velike posledice za razvoj slovenskega jezika in književnosti. Rupel je od svojih učiteljev prevzel glavne vsebinske in vrednostne poteze te podobe. S prizadevnim lastnim raziskovanjem in s pretehtanim kritičnim prevzemanjem novejših tujih dognanj ji je dodajal bibliografske, biografske, dogodkovnozgodovinske podrobnosti, zapolnjeval vrzeli, preverjal prej oblikovane domneve in jih z opiranjem na dotlej neznano dokazno gradivo spreminjal v potrjene ugotovitve. Poleg tega pa je v njegovem sintetičnem orisu vendarle opaziti neko spremembo: v uvodnem delu ugotavlja, da reformacija v svojem času ni bila med najbolj progresivnimi družbenimi gibanji. Takšna dopolnitev ocene je bila v slovenskem miselnem obzorju petdesetih let najbrž neizogibna. Toda Rupel je pri tem očitno zgolj povzemal stališča marksistične publicistike (Edvard Kardelj, Boris Zihlerl), ki je zgodovinska vprašanja obravnavala z razredno ideološkega vidika, in tedanjega zgodovinopisja (Ferdo Gestrin, Bogo Grafenauer idr.), ki se je usmerjalo v raziskovanje gospodarskih in družbenih procesov. Značilno pa je, da takšnega premika vrednostne perspektive Rupel sam ni uveljavljal v orisih življenja in dela posameznih avtorjev, ki so v težišču tega njegovega spisa. Nekaj podobnega se izkaže pri njegovi knjigi o Trubarju. Ogrodje za Trubarjevo biografijo je pred nekaj desetletji v glavnih potezah očrtal ali vsaj nakazal že France Kidrič. Rupel ga je ohranil, a ga je na marsikaterem mestu znatno dopolnil. Skratka, njegova močna plat so bile predvsem skrbne gradivske raziskave in na njih utemeljena pripoved, razglabljanje o teoretičnih temeljih literarnozgodovinskega dela ali reševanje metodoloških zagat pa je bilo pač zunaj njegovega obzorja; v tem pogledu ga je mogoče označiti za empirično usmerjenega tradicionalista.

Pri objavljanju, se pravi pri ubesedovanju in posredovanju svojih dognanj, je posegal po znanih, v dolgotrajnem izročilu stroke preverjenih literarnozgodovinskih vzorcih, kot so nizanje opisov življenja

in dela obravnavanih avtorjev ter enostavno deskriptivna, a faktografsko dobro podprta obnova širšega poteka dogajanja, ki jo obdaja splošni zgodovinski in evropski literarno-umetnostni okvir, toda brez prave problemsko utemeljene povezave. Na ta račun je Rupel požel nekaj očitkov strokovne kritike, bržkone so bili najostrejši ravno ob prvi knjigi *Zgodovine slovenskega slovstva*. Vendar je treba upoštevati, da zaželeni naslovniki, ki naj bi jih nagovarjali njegovi spisi, niso bili samo dobro podkovani poznavalci stroke, temveč tudi (ali nemara celo predvsem) široko, nespecializirano, toda za zadeve slovenske literature, kulture in zgodovine zainteresirano občinstvo. Glede na to se izkaže, da je imel Rupel pri pisanju pravzaprav srečno roko, ker mu je uspevalo, da je svoja spoznanja sporočal na strokovno korekten in obenem lahko dostopen, bralcu prijazen način; zato je nekaj njegovih objav dočakalo celotne ali delne ponatise.

Podoba reformacije in Trubarja, ki jo je sooblikoval Mirko Rupel, je obdržala veljavo v slovenski kulturni javnosti kar nekaj časa po njegovi smrti. Še najbolj v skladu z njegovo temeljno usmeritvijo jo je na bibliografskem in zgodovinsko faktografskem področju dopolnjeval Branko Berčič; nove problemske poudarke ji je med prvimi nakazal Jože Pogačnik in pozneje Jože Koruza; intelektualno in duhovno podobo Trubarja je zatem bistveno obogatil Jože Rajhman; v celoti pa je raziskovanje reformacije znatno napredovalo šele v osemdesetih letih, ko je dobivalo nove spodbude ob štiristoletnici Dalmatinove *Biblije* in Bohoričeve slovnice.

Pomembnejša Ruplova dela o protestantizmu

Trubarjevi Artikuli. Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 6, 1927, str. 100–129.

Glagolski in cirilski Artikuli in njih razmerje do Trubarjevih. Slavia (Praga) 8, 1927, str. 272–288, 526–550.

Slovenski protestantski pisci. Izbral in uredil Mirko Rupel. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1934. (Slovenski pisatelji). – Druga, dopolnjena izdaja: Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1966. (S sodelovanjem Branka Berčiča.)

Drugi Trubarjev zbornik. Ob štiristoletnici slovenske knjige. Uredil Mirko Rupel. Ljubljana, Slovenska matica, 1952.

Primož Trubar in formula concordiae. V: Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, str. 65–112.

Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja. Dela SAZU, 2. razred, 7. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954.

Reformacija. V: Zgodovina slovenskega slovstva 1, Do začetkov romantike. Ur. Lino Legiša s sodelovanjem Alfonza Gspana. Ljubljana, Slovenska matica, 1956, str. 185–260.

Primož Trubar. Življenje in delo. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1962.

Primus Truber. Leben und Werk des slowenischen Reformators. (Nemški prevod in priredba: Balduin Saria). München, Südosteuropa-Verlagsgesellschaft, 1965. (Südosteuropa-Schriften, 5.)

Darko Dolinar